

Swami Vivekananda: "Ik ben die ik ben"

Notities van een lezing, gegeven op 20 maart 1900 te San Francisco¹.

Het onderwerp vanavond is de mens, de mens in tegenstelling tot de natuur. Heel lang heeft men het woord natuur vrijwel uitsluitend gebruikt om er uiterlijke verschijnselen mee aan te duiden. Die verschijnselen bleken zich volgens een bepaalde orde te gedragen en herhaalden zich vaak: wat in het verleden gebeurd was, gebeurde opnieuw – niets gebeurde maar één keer. Zodoende concludeerde men dat de natuur uniform was. Uniformiteit houdt nauw verband met ons beeld van de natuur; wij kunnen de natuurverschijnselen anders niet begrijpen. Die uniformiteit is de basis van wat wij een wet noemen.

Geleidelijk aan ging men het woord natuur en het beeld van de uniformiteit ook voor de innerlijke verschijnselen gebruiken, de verschijnselen van het leven en van de geest. Alles wat zich onderscheidt, is natuur. De eigenschappen van de plant, de eigenschappen van het dier, en de eigenschappen van de mens vormen de natuur. Het leven van de mens verloopt volgens een bepaalde orde, en zo ook zijn geest. Gedachten komen niet zomaar; er zit een bepaalde orde in hun opkomst, bestaan en ondergang. Met andere woorden: net zoals de uiterlijke verschijnselen aan wetten gebonden zijn, zo zijn de innerlijke verschijnselen, dat wil zeggen het leven en de geest van de mens, ook aan wetten gebonden.

Wanneer wij de wetten in relatie tot de geest en het bestaan van de mens bezien, is het meteen duidelijk, dat er niet zoiets kan bestaan als een vrije wil en een vrij bestaan. Wij weten hoe de dierlijke natuur geheel door wetten geregeld is. Dieren blijken geen enkele vrije wil uit te kunnen oefenen. Het zelfde geldt voor de mens, de menselijke natuur is ook aan wetten gebonden. De wet die de werkingen van de menselijke geest regelt, wordt de wet van karma genoemd.

Er heeft nog nooit iemand iets gezien, dat uit het niets is voortgekomen. Als er iets in de geest opkomt, dan moet dat ook ergens uit voortgekomen zijn. Als wij over de vrije wil spreken, dan bedoelen we daarmee dat de wil nergens door veroorzaakt is. Maar dat kan niet – de wil wordt wél veroorzaakt. En omdat hij veroorzaakt wordt, kan hij niet vrij zijn; hij is aan wetten gebonden. Dat ik bereid ben om voor u te spreken en dat u naar mij komt luisteren, dat zijn wetten. Alles wat ik doe of denk of voel, elk onderdeel van mijn optreden en gedrag, elke beweging van mij – het wordt allemaal veroorzaakt en is dus niet vrij. Die regulering van ons leven en van onze geest vormt de wet van karma.

Als een dergelijke doctrine vroeger bij een westerse gemeenschap geïntroduceerd zou zijn, dan zou dat een enorme commotie teweeg hebben gebracht. De westerse mens moet niets hebben van de gedachte dat zijn geest door wetten wordt beheerst. In India werd het geaccepteerd zodra het door het oudste Indiase filosofische systeem geponeerd was. Er bestaat niet zoiets als vrijheid van geest – het kan niet. Waarom

¹ Uit het boek "Vivekananda en Vedānta" op www.arsfloreant.nl.

heeft die leer in de Indiase geest geen enkele beroering veroorzaakt? India heeft haar kalm ontvangen. Dat is de specialiteit van het Indiase denken, en daarin verschilt het van al het andere denken in de wereld.

De uiterlijke en de innerlijke natuur vormen niet twee verschillende dingen. In werkelijkheid zijn zij één. De natuur is het totaal van alle verschijnselen. Natuur wil zeggen: alles wat bestaat, alles wat beweegt. Wij maken een enorm onderscheid tussen geest en materie. Wij menen dat de geest totaal verschillend is van de materie, maar in feite vormen zij slechts één natuur, waarvan de ene helft de andere helft voortdurend beïnvloedt. De materie dringt zich op aan de geest in de vorm van verschillende gewaarwordingen. Die gewaarwordingen zijn niets anders dan krachten. De krachten van buiten roepen de kracht van binnen op. Vanuit de wil om op de krachten van buiten te reageren of eraan te ontsnappen wordt de innerlijke kracht tot wat wij het denken noemen.

Zowel geest als materie zijn in werkelijkheid niets anders dan krachten. En als u ze ver genoeg analyseert, zult u ontdekken dat zij in de grond één zijn. Alleen al het feit dat de uiterlijke kracht op de een of andere manier de innerlijke kracht op kan roepen, toont aan dat zij ergens samenkomen – zij moeten in elkaar overgaan en dus feitelijk uit dezelfde kracht bestaan. Als je bij de kern van de dingen komt, worden ze eenvoudig en algemeen. Aangezien dezelfde kracht in de ene vorm als materie en in de andere vorm als geest verschijnt, is er geen reden om aan te nemen dat geest en materie verschillend zijn. Geest verandert in materie en materie verandert in geest. Denkkraft wordt zenuwkracht en spierkracht, en spierkracht en zenuwkracht worden denkkraft. Al die krachten vormen de natuur, uitgedrukt als materie of als geest.

Het verschil tussen de meest subtiële geest en de meest grove materie is enkel een verschil in graad. Daarom kan men het hele universum ofwel geest ofwel materie noemen, het maakt niet uit wat. Je kunt de geest verfijnde materie noemen, of het lichaam geconcretiseerde geest; het maakt weinig uit welke naam je eraan geeft. Alle problemen die uit het conflict tussen het materialisme en de spiritualiteit voortkomen, zijn te wijten aan een denkfout. In feite is er geen verschil tussen die twee. Ik en het minste varken verschillen slechts in graad. Hij heeft zich minder gemanifesteerd, ik meer. Maar soms ben ik slechter en is het varken beter.

Ook heeft het geen zin om te discussiëren over wat er het eerst komt: de geest of de materie. Is de geest er het eerst en is daar de materie uit voortgekomen? Of is er eerst materie, waar dan de geest uit voortgekomen is? Veel filosofische discussies ontstaan uit zulke nutteloze vragen. Het is net als met de vraag of de kip of het ei er het eerst was. Beide zijn eerst en beide zijn laatst – geest en materie, materie en geest. Als ik zeg dat er eerst materie is, en dat die materie fijner en fijner wordt en tot geest wordt, dan moet ik erkennen dat er vóór de materie geest moet zijn geweest. Waar is die materie anders vandaan gekomen? De materie gaat aan de geest vooraf, de geest gaat aan de materie vooraf. Het is steeds weer het vraagstuk van de kip en het ei.

De hele natuur is gebonden door de wet van de oorzakelijkheid en bevindt zich in tijd en ruimte. Wij kunnen niets buiten de ruimte zien, maar toch kennen wij de ruimte niet. Wij kunnen niets buiten de tijd waarnemen en toch kennen wij de tijd niet. Wij kunnen alleen iets begrijpen in termen van oorzakelijkheid, maar toch weten wij niet wat oorzakelijkheid is. Deze drie dingen – tijd, ruimte en oorzakelijkheid – bestaan in en door ieder verschijnsel, maar vormen zelf geen verschijnsel. Zij zijn als het ware de vormen of mallen, waarin alles gegoten moet worden, voordat het begrepen kan worden. Materie is substantie plus tijd, ruimte en oorzakelijkheid. Geest is substantie plus tijd, ruimte en oorzakelijkheid.

Dit gegeven kan men ook op een andere manier uitdrukken: alles is wezenlijkheid plus naam en vorm. De naam en de vorm komen en gaan, maar het wezenlijke blijft altijd hetzelfde. Wezenlijkheid, vorm en naam maken dit tot een kruik. Als zij gebroken is, noemt u het geen kruik meer, en ook ziet u haar kruikvorm niet meer. Haar naam en vorm zijn verdwenen, maar haar wezenlijkheid blijft bestaan. Alle onderscheid in het wezenlijke wordt gemaakt door de naam en de vorm. Die zijn niet-wezenlijk, want zij verdwijnen weer. Wat wij de natuur noemen, is niet het wezenlijke, dat onveranderlijk en onverwoestbaar is. De natuur bestaat uit tijd, ruimte en oorzakelijkheid. De natuur bestaat uit naam en vorm. De natuur is maya. Maya wil zeggen: de naam en de vorm waarin alles gegoten wordt. Maya is het niet-wezenlijke. Als zij wezenlijk zou zijn, dan zouden wij haar niet teniet kunnen doen of kunnen veranderen. De wezenlijkheid is noumenon en maya is fenomeen. Je hebt het wezenlijke ik dat door niets vernietigd kan worden, en je hebt het fenomenale ik dat voortdurend verandert en verdwijnt.

Feit is, dat er aan alles wat bestaat twee aspecten zitten. Het ene is noumenaal – onveranderlijk en onvernietigbaar, het andere is fenomeen – veranderlijk en vernietigbaar. In zijn ware natuur is de mens wezenlijkheid, ziel, Bewustzijn. Die ziel, dat Bewustzijn, verandert nooit, wordt nooit vernietigd. Maar zij schijnt met een vorm omkleed te zijn en een naam te hebben, waar zij mee geassocieerd wordt. Die vorm en die naam zijn niet onveranderlijk of onvernietigbaar – die veranderen voortdurend en worden vernietigd. Dwaas zoeken de mensen toch naar onsterfelijkheid in dat veranderlijke aspect, in het lichaam en in de geest – zij willen een eeuwig lichaam hebben. Van dat soort onsterfelijkheid moet ik niets hebben.

Wat is de relatie tussen mij en de natuur? Voor zover de natuur voor naam en vorm staat, of voor tijd, ruimte en oorzakelijkheid, ben ik geen deel van de natuur, want ik ben vrij, ik ben onsterfelijk, ik ben onveranderlijk en oneindig. De vraag of ik een vrije wil heb of niet, is niet aan de orde – ik sta sowieso boven enige wil. Overal waar wil is, is hij nimmer vrij. Er bestaat helemaal geen vrijheid van wil. Maar dat wat tot wil wordt, wanneer het door naam en vorm wordt vastgepakt en tot hun slaaf wordt gemaakt, is vrij. Die wezenlijkheid – de ziel – geeft zichzelf een vorm als het ware, laat zich als het ware in de mal van naam en vorm gieten en wordt dan onmiddellijk gebonden, terwijl zij daarvoor nog vrij was. En toch is haar oorspronkelijke wezen er

dan nog steeds. Daarom staat er: ‘Ik ben vrij – ondanks al die gebondenheid ben ik vrij.’ En dat vergeet zij nooit.

Maar zodra de ziel tot wil geworden is, is zij niet werkelijk vrij meer. Dan heeft de natuur de touwtjes in handen en zij moet dansen zoals de natuur het wil. Zo hebben u en ik al die jaren gedanst. Alle dingen die wij zien, doen, voelen, kennen – al ons denken en doen – is niets anders dan het dansen naar de voorschriften van de natuur. Hier lag en ligt geen enkele vrijheid in. Al ons denken en doen, van het laagste tot het hoogste, is aan wetten gebonden, en geen ervan heeft betrekking op ons ware Zelf.

Mijn ware Zelf staat boven alle wetten. Leef in harmonie met de slavernij, met de natuur, en u leeft onder de wet, dan bent u gelukkig onder de wet. Maar hoe meer u de natuur en haar voorschriften gehoorzaamt, des te meer gebonden u wordt. Hoe meer u in harmonie met de onwetendheid bent, des te meer u voor alles in het universum beschikbaar bent. Is die harmonie met de natuur, die gehoorzaamheid aan de wet, in overeenstemming met de ware natuur en bestemming van de mens? Welk mineraal heeft ooit met een wet geruzied en geredetwist? Welke boom of plant heeft ooit een wet getrotseerd? Deze tafel is in harmonie met de natuur, met de wet, maar het blijft altijd een tafel, zij wordt niet meer dan dat. Maar de mens begint te worstelen en te vechten tegen de natuur. Hij maakt vele fouten; hij lijdt. Maar uiteindelijk overwint hij de natuur en realiseert hij zijn vrijheid. Als hij vrij is, wordt de natuur zijn slaaf.

De ziel die zich van haar gebondenheid bewust wordt, die overeind probeert te gaan staan en probeert zich te doen gelden – dát noemt men leven. De successen in die worsteling noemt men evolutie. De uiteindelijke zege – wanneer alle slavernij is weggevaagd – noemt men de verlossing, het nirvana, de vrijheid. Alles in het heelal worstelt voor vrijheid. Als ik door de natuur gebonden ben, door naam en vorm, door tijd, ruimte en oorzakelijkheid, dan weet ik niet wat ik in werkelijkheid ben. Maar zelfs in die gebondenheid is mijn ware Zelf niet hele-maal verloren. Ik vecht tegen mijn boeien, één voor één breken ze, en ik word mij bewust van mijn aangeboren grootsheid. Dan komt de totale bevrijding: ik bereik het helderste en volste bewustzijn van mijzelf, en ik weet dat ik de oneindig Bewustzijn (spirit) ben, meester over de natuur, niet haar slaaf. Boven alle onderscheid en verband, boven tijd, ruimte en oorzakelijkheid, ben ik wat ik bén.

* * *